

TEORIAVAHENDUS

Kas post- postkoloniaalses on post- postsovetlikus? Globaalse postkoloniaalse kriitika poole

David Chioni Moore

Kahekümne seitsmest riigist koosnevat tohutut postsovetlikku ala – endisi Nõukogude liidubariike ja Idabloki maid – Lääne kaalukad postkoloniaalsed käsitlused praktiliselt üldse ei puuduta. Ometi elati Kaukaasias, Kesk-Aasias, Baltimaades, Kesk- ja Ida-Euroopas Venemaa ja Nõukogude Liidu koloniaalse kontrolli all viiskümmend kuni kakssada aastat. Käesolev kirjatöö uurib postsovetliku piirkonna võimalikku postkoloniaalsust. Küsimust komplitseerivad Venemaa näiline Euraasia staatus ja Vene kultuuri Lääne kõrval alaväärsena tajumise ajalugu. Vaatluse alla tuleb rida teoreetilisi, ajaloolisi, kultuurilisi ja geograafilisi seisukohti, käsitletakse mitmeid autoreid, nagu Curzon, Conrad, Lermontov ja Shohat. Kokkuvõttes esitatakse argumendid valitseva Lääne-keskse postkolonialismi vastu, mis peab standardiks Lääne-Euroopa kolonisatsiooni, soovitades selle asemele postkoloniaalset kriitikat maailma mastabis. Lääne postkolonialismi uurijad võiksid arvesse võtta ka endist Nõukogude mõjusfääri, endise Nõukogude mõjusfääri teadlased võiksid aga arvesse võtta postkoloniaalset perspektiivi.

Peale mineviku Austraalia ja Cayenne'i on Sahhalin ainuke koht, kus saab tundma õppida kurjategijate kolonisatsiooni; sellest on huvitatud kogu Euroopa, aga meile pole teda vaja?¹

(Anton Tšehhov. *Sahhalini saar*, 1895)

Sa oled üheksateistkümnenda sajandi Vene vaimu põhjalikult tundma õppinud [---] Seda valitses seesama rahutus, seesama kirklik ja ebamäärane piin. Kas olla Euroopa viimane idaserv? Mitte Aasia läänepoolne eelpost? Haritlased ei osanud nendele küsimustele vastata ega neid vältida.

(Cheikh Hamidou Kane. *L'aventure ambiguë*, 1961)

Konfrontatsiooni otsustavad punktid on aga ennekõike Budapest ja Sues.

(Frantz Fanon. *Maailma neetud*, 1961)

Marlow'd esitletakse mitte lihtsalt tõe tunnustajana, vaid mehena, keda iseloomustavad inglise liberaalse traditsiooni need eesrindlikud ja inimlikud seisukohad, mis panid iga sünda inglase tundma sügavat vapustust õuduste pärast kas Bulgaarias või Belgia kuningas Leopoldi Kongos või kus iganes.

(Chinua Achebe. *Aafrika kuvand: rassism Conradi „Pimeduse südames“*, 1975)

---

1 Anton Tšehhov. Valitud teosed VIII. Reisimärkmeid ja kirju. Tõlkinud J. Tamm. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus 1963, lk 392.

Nagu teadlastele nii ülemaailmses kui Baltikumi kontekstis ehk teada, on Ameerika Ühendriikides ja mitmel pool mujal ingliskeelses maailmas hakatud mõistega *postkoloniaalne*, mis sündis 1980. aastatel ja levis laialt 1990. aastate keskel, alates 2000. aastast tähistama tervet rida ettevõtmisi, mida varem tunti Kolmanda Maailma, mitte-Lääne maailma, väikeste või tõusvate kirjanduste uurimisena. Mõiste *postkoloniaalne* ei levinud mitte ainult sellepärast, et varasematel moesiltidel oli ilmselgeid puudusi, vaid ka sellepärast, et *postkoloniaalne* kirjeldab suurema või väiksema täpsusega suurt osa kaasaegsest poliitilisest, ühiskondlikust, kultuurilisest ja kirjanduslikust situatsioonist Saharast lõunapoolses Aafrikas, Lõuna-Aasias, Kariibi mere piirkonnas, Araabia maailmas ja vähemal määral või teises ulatuses ka Ladina-Ameerikas, Austraalias, Kanadas, Iirimaa ja isegi Ameerika Ühendriikides. Ligikaudse kokkuleppe järgi iseloomustavad postkoloniaalsete maade kultuuri pinged autonoomiataotluse ja ajaloolise sõltuvuse vahel, pinged autohtonite taotluste ja hübriidse, poolkoloniaalse päritolu vahel, pinged vastupanu ja kaasajooksiklikkuse, imitatsiooni (või mimikri) ja originaalsuse vahel. Paradoksaalsel kombel rõhutab postkoloniaalsete (ehk varasema *Kolmanda Maailma*) rahvaste soov pääseda kunagise koloniseeritu olukorrast hiljuti vabanenud piirkondades ebaproportsionaalselt endist koloniaalsust. Ja eraldatuse või neokoloniaalsete suhete oht on endiselt alles.

Postkoloniaalsed ja vastupanuteoreetikud, nagu Frantz Fanon, Edward W. Said, Ngugi wa Thiong'o, Gayatri Chakravorty Spivak ja Aimé Césaire on ühiskondi ja tekste postkoloniaalsest perspektiivist analüüsid jõudnud muljetavaldavate tulemusteni. Postkoloniaalne kriitika on toonud välja paralleele seni võrreldamatuks peetud piirkondade, näiteks Senegali ja India vahel, ja andnud uut hoogu näiteks liri kultuuri uuringutele.² Postkoloniaalsed uurimused on märkimisväärselt enesekriitilised: uurimissuuna algusest peale on paljud olulised uurijad seda iseenesest kahtluse alla seadnud.³ Enesekriitika, nüüdseks juba žanr omaette, on uurimissuuna mõjuvõimu Läänes ainult tugevdanud. Kriitika on suunatud niisugustele küsimustele, nagu *postkoloniaalsuse* kategooria poliitiline kasulikkus, varasemate oluliste mõistete (nt *Kolmas Maailm* või ka spetsiifilisem *Aafrika*) peaaegu kadumine, postkoloniaalsete uuringute sageli keeruline sõnavara ja peamiste väidete konkreetset eesmärgid. Järgnevatel lehekülgedel võtan ma vaidluste täiendamise korras vaatluse alla tohutu geograafilise või õigemini geopoliitilise välistuse, mis sisaldab endas olukordi, mida üldiselt käsitletakse *postkoloniaalsena*. Vaatluse alla võetud uus ruum võib pakkuda suurt huvi Balti küsi-

2 Vt näit Kiberd ("Inventing"; „White Skins“), Iirimaa puhul Waters. Kuigi Iirimaa puhul peetakse postkoloniaalset perspektiivi hiljutiseks, see nii ei ole; vrd Hechter.

3 Olulisemad on Parry, Hutcheon, Prakash („Who's Afraid“ ja „Writing“), McClintock, Shohat, Huggan, Dirlik, Ray ja Schwarz, Ghosh. 1998. aastast alates on enesekriitiline debatt jälgimiseks liiga ulatuslik. Siinkohal jäävad kõrvale Ahmadiga (vt eriti „Jameson's Rhetoric“ rmt-s „In Theory“) seotud vastuolud, mis ei keskendu postkoloniaalsusele.

mustega tegelejatele, sest, andnud ülevaate, mida arvatakse postkoloniaalsuse tunnuseks, jätkan ma postsovetlike alade, Kesk- ja Ida-Euroopa, Kaukaasia ja Kesk-Aasiaga, piirkonnaga, kuhu ilmselgelt kuuluvad ka hiljuti iseseisvunud Balti riigid. Seega on kirjatöö kriitiline ühtaegu nii Lääne liiga kitsaste postkoloniaalsete uuringute kui ka postsovetlike uuringute provintslikkuse suhtes. Kirjutatud on see töö Aafrika ja Atlandi maailma uurija perspektiivist, kelle postsovetlikud töekspidamised on asjast huvitatud komparativisti vaated, ja kelle vana-ema Josephine Regina Dolores Grinciulaitis Chioni, sündinud 1894. aastal, oli leedulanna.

*

Ei ole kahtlust, et siin, sellel planeedil, oleks ükski ruutmeeter asustatud maad, mis ei oleks ühel või teisel ajal olnud koloniseeritud ja siis postkoloniaalne. Kogu Euraasias, Aafrikas, Põhja- ja Lõuna-Ameerikas ja mujal on rahvad kujunenud ja ümber kujunenud, nad on vallutanud ja olnud vallutatud, rännanud ja kadunud. Ja praktiliselt kõik rahvad maakeral Baltikumist Pekingi ja Benini väljale on ühe või mitme sugupõlve eest tulnud kusagilt mujalt, väitku nad oma rännetest, pagendustest, vallutustest, tagasitulekust või põlisusest mida tahes. Kogu selle, suures osas väidetavalt kuritegeliku liikuvuse tulemuseks on kultuurisituatsioonid, millest paljude kohta võib kas minevikus või olevikus öelda, et neis on postkoloniaalsuse ilminguid, mis vastavad praegustele Lääne kontseptidele sageli küll ainult osaliselt.

Umbes 1387. aastal näiteks otsustas inglise luuletaja Geoffrey Chaucer kirjutada oma „Canterbury lood“ inglise keeles. Tema otsus on teatud mõttes sarnane Keenia kirjaniku Ngugi wa Thiong'o 1980. aasta otsusega kirjutada oma romaan „Kurat ristil“ kikuju keeles. Chaucer elas ajal, mil Inglismaa oli suhteliselt vaene ääremaa Euroopa looderannikul; Inglismaa kõrgkultuuri oli alates 1066. aasta normannide vallutusest valitsenud ladina ja prantsuse keel. Nõnda siis küsis Chaucer, kas ma kirjutan ladina või prantsuse keeles, mis on mõlemad võõrkeeled, endised koloniaalkeeled, rahvusülesed romaani keeled, kindlustades endale rahvusvahelise ja kohalikust eliidist lugejaskonna, ja osalen rikkas, vanas, olgugi et suures osas välistraditsioonis? Või ma kirjutan inglise keeles, rahvakeeles, oma keeles, mille geograafiline levik on kitsam ja kasutus sotsiaalselt madalam, valdavalt suuline? Ngugi (kes otsustas koloniaalses inglise keeles kirjutamise vastu) ja Chaucer seisid ühesuguse valiku ees, aga ainult keenaalast Ngugit kutsutakse täna postkoloniaalseks kirjanikuks, Chaucer aga on paigutatud koloniseerija kirjadusajaloo etteotsa. Ometi kordab Ngugi 1980. aastal koloniaalset inglise keelt kritiseerides (*Decolonizing*) samu mõtteid, millega kritiseeris prantsuse ja ladina keelt umbes aastal 1440 Chauceriga peaaegu kaasaegne Osbern Bokenham:

Inglise inimeste korruptsioon seoses oma emakeelega [---] kasvas ja sageses pärast Villem Vallutaja tulekut. [---] Käsu ja korralduse peale [---] jätsid lapsed koolis, vastupidiselt kõikide teiste rahvaste tavale ja kombele, oma emakeele sinnapaika, õppisid

prantsuse [--- ja] niisamuti ladina keelt. Sama käsu peale pandi lordide pojad ja kõikide aadlimeeste ja ülikute lapsed kõigepealt õppima ja rääkima prantsuse keelt, või ehk rääkisid nad inglise keeles, ja kõik kirjutamine [---] kohtukodades [---] pidi olema samamoodi [---] nii et aja jooksul olid nad ühesugused barbarid mõlemas ja ei rääkinud ei head prantsuse ega head inglise keelt.⁴

Kaheksakümmend aastat hiljem, 1521. aastal, kui hispaania teeröövli Hernán Cortése tänase Mehhiko territooriumile jõudes algas ajaloo üks kõige tooremaid peatükke, ei maabunud Cortés vabade rahvaste puutumatul maal. Pigem sattus ta poliitilisse veekeerisesse ajal, mil Mexici riik valitses oma naabrite üle. Malintzín, noor naine Tetipacist, kes oli Cortése tõlk ja teejuht, oli ühe allutatud rahva liige. Tema hübriidne, end teisega identifitseeriv, kindlasti mitte päris vabatahtlik ja lõppkokkuvõttes ennasthävitatav otsus siduda end Cortesega oli seega algselt mõeldud dekoloniseeriva sammuna. Kolmas, vähem kasutatud näide on hotentotid tänapäeva Lõuna-Aafrikas. Lõuna-Aafrika ajaloo praeguse suure narratiivi järgi usurpeerisid kõigepealt hollandi ja hiljem inglise kolonistid 17. sajandi alguses maa, mis kuulus õigusega Aafrika pärismaalastest suuludele ja kosadele. Võimusuhted hakkasid muutuma alles 1990. aastatel. Aga teiste lõuna-aafriklaste, eriti hotentottide silmis, olid ka suulud hilismigrandid ja kuulusid samamoodi koloniseerijate ridadesse. Sellepärast näeb Lõuna-Aafrikas vahel harva tänagi hotentottide tavatut liitumist varem valitsenud valge vähemusega, et anda tagasilööki nguni domineerimisele.

Toon neid kogu maailmast võetud näiteid – ükski neist ei ole selgepiiriline, ühemõtteline ega ümberlükkamatu –, et öelda järgmist. Kui mõiste *postkoloniaalne* Lääne akadeemilistes ringkondades esile kerkis, loodeti, nagu öeldud, õigustatult, et see vahetab välja mõisted *Kolmas Maailm*, *Mitte-Lääne maailm*, *väike* või *tõusev*. *Mitte-Lääne* oli mõistena vale, sest pani ühe nimetuse alla neli miljardit inimest ja andis eesõigusi osale nimega Lääs.⁵ *Tõusev* ei olnud parem, sest kultuurid ja rahvad, mida nii kirjeldati, olid loonud kirjandust aastatuhandeid, enne, kui enamik eurooplasi karunahkade kandmise lõpetas ja lugema õppis; sellest andis endale aru juba Goethe.⁶ *Väike* oli veel hullem. Ja *Kolmandal Maailmal*, kuigi auväärse, lausa revolutsioonilise taustaga mõistel, millel on tuliseid poolehoidjaid seniajani, olid justkui omad vead: kolmandajärgulisus; *Teise [Kommunistliku] Maailma* hiljutine kadumine; Kolmandate Maailmade olemasolu Esimeses; suvaline kokkupanemine, kui võtta näiteks

4 Tsit Burnley 172. Saatuse ironia korras kasutab Bokenham Ranulph Higdeni ladinakeelset „Polychroniconi” aastast u 1327. Pikemalt sellest vt Burnley 133–36.

5 *Lääne* kohta vt Lewis ja Wigen, ptk 2 ja 3.

6 Goethe 1827. aasta 31. jaanuari vestluses, *maailmakirjanduse* kuulsal esmakordsel kasutamisel, räägib Goethe äsjaloetud hiina romaanist. Tema käealune Eckermann küsib, kas see on üks parimatest. „Üldsegi mitte,” vastab Goethe, „hiinlastel on neid tuhandeid juba sellest ajast, kui meie esiisad ikka veel metsas elasid” (Goethe 1973: 228n7).

Singapur ja Mali, jne.⁷ Mõiste *postkoloniaalne* näis töötavat paremini: sel polnud varasemate siltide halvustavust, see täpsustas, mida ühist on mõistega hõlmatuil (kunagine alluvussuhte Lääne võimudele), sel oli ajaloolist mõõdet, see lubas näha ühiseid jooni rahvastel, kes olid alles hiljuti ja ainult oma võimaluste piires heitnud endalt Euroopa ikke. Niisama tähtis, kuigi vähem auväärne oli see, et *postkoloniaalne* andis Lääne ülikoolide kirjandusosakondadele endiselt võimaluse palgata vähemalt üks seda mitmemiljardipealist *valdkonda* kattev inimene, mida ei oleks juhtunud (rahahädad oleksid liiga suureks läinud), kui ilmunuksid selgelt iseseisvad areaalid, nagu Aafrika, India ja Kariibi mere piirkond.

Hoopis vähem osati aga oodata seda, kui laiaks läheb *postkoloniaalsuse* sisu võrreldes esialgsega. Lääne akadeemiline postkoloniaalne teooria, nagu öeldud, oli alguses Lääne koloniaalvõimu kriitika. Ometi ei ole Lääs koloniaaltegevust kaugeltki monopoliseerinud. Üks asi on see, et Lääs on sageli koloniseerinud iseennast, näiteks kui Inglismaa alamad koloniseerisid praeguse Kanada, Austraalia, Uus-Meremaa ja Ameerika Ühendriigid ning seejärel võitlesid end Inglismaast vabaks. Meenutada võib Iirimaa pikka ajalugu Inglise ülemvõimu all. Nii et kaasaegne Iiri, Austraalia, Kanada, Uus-Meremaa ja tõrkumisi ka Ameerika Ühendriikide kirjandus on arvatud postkoloniaalseks kirjanduseks.⁸ Aga need lisajuhtumid mahuvad siiski raami, sest koloniaalvõim on Inglismaa, tuntud kurikael nii Aafrikas kui Indias.

Häirivamaks läheb asi hoopis siis, kui minna postkoloniaalse mudeliga raskustest hoolimata veel kaugemale – nagu 1380. aasta Inglismaa, 16. sajandi Mixteci riigi, tänapäeva hotentottide või miks ka mitte Norra ja Soome näite puhul, mis said Rootsi ja Venemaa ülemvõimu alt vabaks alles 20. sajandi alguses.⁹ Seega, mina pakun allpool välja, et mõistega *postkoloniaalne* on otstarbekas tähistada veel ühte piirkonda: postsovetlikku areaali,

---

7 Ülevaadet *Kolmanda Maailma ja Kolmanda Maailma kirjandusega* seotud poleemikast vt Ahmad, „In Theory”, ptk 1 ja 8.

8 Kanada kirjanduse postkoloniaalsusest vt Hutcheon, vastuväiteid vt Brydon. Valgete austraallaste, uusmeremaalaste, kanadalaste ja lõuna-aafriklaste kirjanduse postkoloniaalsusest vt Slemon. Slemon kasutab ümberasujate puhul mõistet *Teine Maailm*, nägemata neis Esimest või Kolmandat. Ta ignoreerib *Teise Maailma* levinumat definitsiooni, mis iseenesest näitab sovetoloogilise perspektiivi puudumist postkoloniaalsete teooriate akadeemilises maailmas. 19. sajandi Ameerika Ühendriikide kirjanduse postkoloniaalsusest vt Buell; tõrksust, millele ma viitasin, näitab Buelli artikli piiratud mõju. Hiljem on Ameerika Ühendriikide postkoloniaalsust käsitlenud Stratton; Sharpe; Hulme; tõrksuse praegusest järeleandmisest annavad tunnistust kolm raamatut kolme viimase aasta jooksul: Watts; Kings; Singh ja Schmidt. Vt ka Krupat, kes märgib, et Ameerika põlisrahvaste kirjanikud elavad *postkoloniaalses maailmas*, aga kirjutavad *koloniaalses(t) kontekstis(t)* (54). Ümberasujate uurimine postkoloniaalsest perspektiivist toetub osaliselt austraallaste Ashcrofti, Griffithsi ja Tiffini tööle, kes kirjutavad valdkonna esimese monograafia („Empire”) ja koostasid ühe esimese õpetamisel kasutatava antoloogia („Reader”).

9 Håkon VI surma järel 1380. aastal valitses Norrat Taani ja siis viis sajandit Rootsi. 1905. aastal võttis iseseisvunud Norra kuningas endale troonile astumisel nimeks Håkon VII. Soome oli aastaid vürstiriik Rootsi koosseisus, kuni ta 1809. aastal Venemaa alla läks ja saavutas iseseisvuse Vene 1917. aasta revolutsiooni keeriste käigus.

Balti riike, Kesk- ja Ida-Euroopat (sealhulgas nii endisi Nõukogude liiduvabariike kui iseseisvaid *Idabloki* maid), Kaukaasiat ja Kesk-Aasiat. Minu arvates on selle artikli ja tema lugejate jaoks tähendusrikkad vähemalt kaks selle hiigelsuure piirkonna tunnusjoont: esiteks, kui erakordselt postkoloniaalsed on ühiskonnad endise Nõukogude Liidu territooriumil, ja teiseks, kui erakordselt vähe tähelepanu sellele tõsiasjale pööratakse, vähemalt *postkoloniaalses* mõttes.

Et anda täpsemat ettekujutust, mida ma postsovetliku (ka Baltikumi) postkoloniaalsuse all silmas pean, kirjeldan ma piirkonda, mille postkoloniaalsus on selge – Saharast lõunapoolset Aafrikat. Ajalooliselt rikaste ja oluliste kultuuridega väga mitmekesisel ja kohati killustatud Aafrikal on enne eurooplaste tulekut pikk iseseisvuse ajalugu, kuigi aeg-ajalt on sisevõitlused suured. Siis algab piiridel väline koloniseerimine ja kehtestatakse imperiaalne võim, mis laieneb sisemaale. Algsed valitsused asendatakse nukuvalitsuste või otsese võõrvõimuga. Kolonisaatorite keelt privilegeerides silutakse Aafrika haridus; ajalood ja kooliprogrammid kirjutatakse ümber impeeriumi perspektiivist. Autohtooned religioossed traditsioonid surutakse koloniaalpiirkonnas alla, pühakujud hävitatakse, levitatakse alternatiivseid religioone või mittereligioosseid ideoloogiaid. Aafrika koloniseeritud piirkondadest saavad majanduslikud läänivaldused. *Loomulik* kauplemine kolooniate ja koloniseerija võrgustikust välja jäävate piirkondade vahel on piiratud või keelatud. Majanduslik tootmine toimib käsumajanduse alusel ja lähtub pigem valitseva võimu huvidest kui kohalikest vajadustest. Kohalikku raha, kui see olemas ongi, saab vahetada ainult koloniaalvõimu väärtpaberite vastu. Põllumajandusest saab monokultuurne suurtootmine ja tulemuseks on keskkonnaprobleemid. Humanitaarvaldkonnas kuuleb Aafrika dissidentide häält kõige selgemini ainult paguluses, kuigi maalt välja saada on raske. Vastupanuenergia suunatakse seega teistesse kanalitesse, kasutades vormina mimikrit, satiiri, paroodiat ja nalja. Ühiskonda iseloomustab kultuuriline stagnatsioon.

Ja siis tuleb iseseisvumine, kogu Aafrikas, ühekorraga. Vastupanu on osutatud pidevalt küll terve koloniaalperioodi vältel, kangelasliku võitluse ajad on vaheldunud vaiksemate aegade ja suurte repressioonidega, aga taasleitud vabadus on justkui kätte toodud, mitte kätte võidetud. Järsu muutuse eest näikse vastutavat välised maailmajõud või jõud, mis pole seotud koloniseeriva võimuga. Lõplikku rahuldust vabanemisest ei ole, nagu ei olnud siis, kui Inglise kindral Cornwallis andis 1781. aastal Yorktownis alla George Washingtonile, või kui Vietnam võitis 1954. aastal Prantsusmaa ja 1974. aastal Ameerika Ühendriigid. Pole üllatav, et äsja iseseisvunud Aafrika riigid ei ole sageli autonoomiaks valmis. Kohalik, kunagi rikas poliitiline kultuur kidub ja valitsemiskogemusega kodanikud on koloniaalvõimuga kaasajooksmisest korrumppeerunud. Nõnda haarab mõnel pool kiiresti võimu endine opositsioon, kuigi vahel näib, et see oskab paremini ikkagi opositsioonis olla kui juhtida. Uued valitsused, tahtes koloniseerijast jäänud deemonideid välja ajada, otsivad ideoloogilist pendlit keerutades koostööd endise impeeriumi vastastega.

Seejärel proovitakse Aafrikas rakendada suure ideoloogilise alternatiivi põhimõtteid hulgi – majanduses, ühiskonnas ja mujal –, vahel üldse hoolimata sellest, kas neid rakendada annab, või et need on lootusetult segased. Kohati võtab maad seadusetus, altkäemaksuvõtmine, korruptsioon ja koloniaalaeegade kombed jätkuvad. Teisal ilmuvad välja diktaatorid, kes toetuvad sageli koloniaalrežiimi antud koolitusele. Nõnda järgneb esialgsele eufooriale pettumine, mis viib selleni, mida Neil Lazarus on nimetanud Aafrika „vabanemise potentsiaali esialgseks ülehindamiseks“ (Lazarus 1986: 50). Vastust ei näi teadvat enam ei lagunenud impeerium, ei väline alternatiiv, ei kohalik eliit. Vahel väljenduvad pinged etniliste probleemidena, sest piirijooned kaardil, etnilised kategooriad ja vastrajatud riigid ise on sageli endiste võimude leiutatud. Mõnes kohas jäävad alles ebamugavust tekitavad ümberasujate kolooniad, teisal arvukalt sisseveetud elanikkond. „Moonutatud kaardid“ koos rohkem või vähem ehtsa erinevusega, majanduslike raskuste ja põhimõttelise ebakindlusega võivad viia traagiliste etniliste konfliktideni.

Postkoloniaalne Aafrika on minu meelest niisugune. Aga kas niisugune on *ainult* Aafrika, Lõuna-Aasia, Kariibi mere piirkond ja „samasugused kohad“? Sest kas ei pea see postkoloniaalsuse kirjeldus arusaadavalt paika ka selles hiiglaslikus kuusirbis Eestist Kasahstanini, kuhu kuuluvad ka (mõistlik on nimetada kõik kaksikümmend seitse riiki) Läti, Leedu, Poola, endine Ida-Saksamaa, Tšehhi Vabariik, Slovakkia, Ungari, Sloveenia, Horvaatia, Bosnia ja Hertsegoviina, järelejäänud Jugoslaavia, Makedoonia, Albaania, Rumeenia, Bulgaaria, Valgevene, Moldova, Ukraina, Gruusia, Aserbaidžaan, Armeenia, Türkmenistan, Usbekistan, Tadžikistan ja Kõrgõzstan? Need rahvad, mõned päris noored ja mõned vanad, allusid vaieldamatult kes neljakümne, kes paarisaja aasta vältel sageli toorele Vene ülemvõimule (mis 1920. aastatest sai Nõukogude stiliseeringu). Pikast nimekirjast jätsin ma välja ainult Afganistani, mis ei olnud ei Briti, ei Vene koloonia kunagi täiesti lõpuni, ja Tšetšeenia, mille sünge koloniaalsus ei ole kaugeltki *post*. Eelnevate lõikude Aafrika maade uurijast lugeja märkab loetletud *postkolonialismi* tunnustes Aafrikale omaseid erandeid. Ja Ida- ja Kesk-Euroopa, Kaukaasia ja Kesk-Aasia uurija võib-olla märkab, et need lõigud rakenduvad konkreetse riigi puhul halvasti. Postsovetlik maailm nagu postkoloniaalne on äärmiselt mitmekesine. Aga vaadake kolm eelmist lõiku üle, pidades nüüd silmas endist Nõukogude mõjusfääri: korealased Usbekistanis nagu india lased Ugandas; venelased Kasahstanis ja Lätis nagu hollandlased ja inglased Lõuna-Aafrikas; vene keel Baltikumi koolides nagu prantsuse keel Vietnamis ja Kamerunis; korruptsioon Armeenias ja Indoneesias; igal pool rahvustevahe- lised ja iseseivumise järgsed majanduslikud ja kultuurilised pinged. Nii peaks olema selge, et mõiste *postkoloniaalne* ja kõik, mis sellega kaasas käib – keel, majandus, poliitika, vastupanu, vabanemine ja sellele järgnenud pohmell –, on arusaadavalt rakendatav endistele Vene ja Nõukogude Liidu kontrolli all olnud piirkondadele pärast 1989. ja 1991. aastat, nagu seda on rakendatud Lõuna-Aasiale pärast 1947. ja Aafrikale pärast 1958. aastat. Rudyard Kiplingit parafraseerides: Ida on Lõuna.

Postkoloniaalseid/postsovetlikke paralleele silmas pidades on rabavad kaks vaikimist. Esimene on Lääne tänaste postkoloniaalsete uuringute vaikus endise Nõukogude mõjusfääri teemal. Ja teine, peegelduv vaikus, on endiste Nõukogude kontrolli all elanud maade paljude spetsialistide (välja arvatud selles kogumikus ilmunud uurijate) tõrge mõelda oma areaalist otstarbekas postkoloniaalses terminoloogias, mille on välja töötanud näiteks Indoneesia või Gaboni uurijad. Lõuna ei valda Ida ja Ida ei valda Lõuna keelt. Lubage mul neid vaikimisi täpsustades pöörduda kõigepealt Lääne postkoloniaalsete uuringute poole. Postkoloniaalsete uuringute väljapaistvates ülevaateartiklites ja õppetöös viimasel ajal kasutatud antoloogiates (nagu Williamsi ja Chrismani või Ashcrofti jt omas) mainitakse üldiselt võimalikult palju riike, nii koloniseerijaid kui koloniseerituid, *välja arvatud* need, mis on endises Nõukogude mõjusfääris. Suurepärane näide vaikimisest postsovetlikel teemadel on Ella Shohati 1992. aasta esmaklassiline artikkel „Märkusi ‘postkoloniaalsusest’“ [*Notes on the ‘Post-Colonial’*], klassikaline viide tänastes postkoloniaalsetes kirjatöodes. Shohati kirjatööle sagedase viitamise üks põhjus on selle näiline ammendavus: see puudutab *postkoloniaalsusega* seotud väga laia teemaderingi, sealhulgas mõiste päritolu, endastmõistetavat temporaalsust, varasemate terminite väljavahetamist, poliitilist mõju, spetsiifikat, potentsiaalset liigüldisust, seost neokolonialismiga jpm.

Shohati kirjatöö geopoliitiline haare on väga lai, aga omamoodi kummaline niisamuti. Ma vabandan ette, et kordan nüüd üle Shohati iga viimase kui geograafilise ja kultuurilise tähistaja, aga palun, et lugeja võtaks mõttes kätte värvilise pliitsi ja teeks maailma kaardile iga nimetatud koha peale risti. Mis jääb lõpuks valgeks?

Shohati artiklis räägitakse konkreetselt Alžeerias, Angolast, Austraaliast, Brasiiliast, Egiptusest, Filipiinidest, Grenadast, Itaaliast, Jamaicast, Kanadast, Liibanonist, Lõuna-Aafrikast, Mosambiigist, Nigeeriast, Panamast, Saksamaast, Senegalist ja Uus-Meremaast, eriti sageli mainitakse Ameerika Ühendriike, Indiat, Iraaki ja Prantsusmaad. Asja komplitseerib, et artiklis tulevad jutuks ka (sõna-sõnalt tsiteerides) Israel/Palestiina India/Pakistan, Iraak/Kuveit, Kuveit-Iraak, [Pärsia] Lahe riigid, angloameerika [maailm], Euro-lisraeli [ala], Euroopa, Põhja-Ameerika, Ameerikad, Euroopa impeeriumid, Aafrika, Aasia, Kesk-Ameerika, Lähis-Ida, Lõuna-Aafrika, Ladina-Ameerika, Kesk- ja Lõuna-Ameerika ja Kariibi [mere piirkond] ja Puerto Rico. Tihti kasutatakse *Kolmandat Maailma* ja *Esimest Maailma*, osalt kirjeldavate mõistetena ja osalt neid kahtluse alla seades. Shohat pakub tähistusi ka rahvastele ja identiteetidele (nimelikiri on jälle täielik ja sõnasõnaline): Austraalia aborigeenid, Austraalia Jindyworobak, valged austraallased, alžeerialased, alžeerlased, *Pied Noir*, Prantsusmaa alžeerlased, Araabia juudid, Lähis-Ida juudid, [Amazonase] kayapod, Mehhiko/USA zunid, Ameerikate põlisrahvad ja afro diasporaa kogukonnad, afro-brasiillased, afrokuubalased, anglo-hollandi eurooplased, egiptlased, Neljanda Maailma rahvad, indialased, malilased, Uue Maailma asukad, nigeerlased, pakistaanlased, Lõuna-Aafrika mustanahalised, srilankalased, tuneeslased ja türgid. Artiklis viidatakse Aafrika, Aafrika-Ameerika, Anglo-

Ameerika, Araabia, Brasiilia, Kuuba, Ladina-Ameerika, Lähis-Ida, Mehhiko, Nicaragua, Palestiina, põlis-Ameerika ja Senegali identiteedile. Mainitakse Lahesõda, uut maailmakorda, *Intifada*'t, IMF-i, anglo-ameerika infotööstust, Monroe' doktriini, Carteri doktriini, USA iseseisvuspäeva, [USA] etnilisi uuringuid, Camp Davidit, [Brasiilia] tropikalistide [liikumist], räppmuusikat, Nasseri-meelset imperialismi, [USA-Mehhiko] vabakaubanduslepingut, Esimese Maailma paljurahvuselisi korporatsioone, Kolmanda Maailma rahvusriike, [Christopher] Columbast ja New Yorgi sadamat. Lõpuks tsiteerib Shohat soovitus, et *postkoloniaalsed* võiksid väidetavalt olla „Aafrika maad, Austraalia, Bangladesh, Kanada, Kariibi mere riigid, India, Malaysia, Malta, Uus-Meremaa, Pakistan, Singapur, Vaikse ookeani lõunaosa saared ja Sri Lanka“ (Shohat 1992: 100).¹⁰

Suur valge laik kaardil, mille ma palusin lugejal välja joonistada, on muidugi endine Nõukogude mõjusfäär ja Hiina, millele Shohat omistab paaril korral möödaminnes *Teise Maailma* staatuse. Need kaks osundust, olgugi põgusad, väärivad vaatamist. Kirjatöö teisel leheküljel nimetab Shohat puhtalt *Kolmanda Maailma* mõiste kadumise kontekstis „Nõukogude kommunistliku mudeli kokkuvarisemist [ja] olemasoleva sotsialismi kriisi“ (samas, 100). Eelviimane lehekülg seob hiigelsuure Nõukogude mõjusfääri ja Hiina taas Kolmanda Maailma traditsiooniliste rahvaste eeldatavate soovidega: „Olgu öeldud, et Teise Maailma sotsialismi kokkuvarisemine ei ole neokoloniaalset poliitikat muutnud ja mõnes mõttes on see kasvatanud murelikkust niisugustes Kolmanda Maailma kogukondades nagu palestiinlased ja Lõuna-Aafrika mustanahalised, kes peavad võitlema oma iseseisvuse eest, ilma et oleks tasakaalustavat Teist Maailma“ (samas, 111). Tähelepanuväärne või õigemini tähelepanuväärselt tavaline on siin, kuidas käsitleb koloniseeritud ja hiljuti dekoloniseeritud rahvaste saatuse eest ülemaailmses mastaabis hirmsasti hoolitsev Läänes elav uurija sündmusi, mida tajuti laialdaselt – kahekümne seitsmes riigis Eestist Kõrgõzstanini vähemalt – dekoloniseerimisena Shohati distantse, lausa abstraktse (vt kasutatud terminit *mudel*) *mittekoloniaalse* sündmuse asemel, mis arvata kaotuseks, sest see teeb murelikuks näiteks palestiinlased ja mustanahalised lõuna-aafriklased. Rõhutan: ma ei taha Shohati kirjatööd, mida ma imetlen, eraldi välja tuua. Pigem tahan ma lihtsalt ära märkida tühimiku Lääne praeguseks kujunenud postkoloniaalses diskursuses, maailmasüsteemis, mil pole teooriat oma kunagise Teise Maailma jaoks, nagu võib tõestada kümnete, näiliselt sama ülevaatlike kirjatööde põhjal.

Reeglina kehtib haakumatus postkoloniaalse perspektiiviga ka pärast 1990. aastat avaldatud uurimuses Ida- ja Kesk-Euroopa, Kaukaasia ja Kesk-Aasia kohta. Kahtlemata on Lääne teadlased järjest rohkem uurinud Vene 19. sajandi kirjanduslikku orientalism. Toetudes koloniaaldiskursuse analüüsile, mille juhatas sisse Edward Saidi 1978. aasta „Orientalism“, keskendutakse nendele vene tekstidele alates Puškini 1822. aasta „Kaukasuse vangist“

---

¹⁰ Shohatil on tsiteeritud Ashcrofti, Griffithsi ja Tiffini („Empire” 2) väite suhtes reservatsioone.

Tolstoi 1904. aasta „Hadži-Muratini“ välja, kus on juttu Vene-Kaukasuse koloniaalsest kokkupuutest.¹¹ Kui aga rääkida haritlastega Viinuses või Biškekis või lugeda kirjatöid endise Nõukogude mõjusfääri maade *kaasaegsest* kirjandusest, on võrdlusi Alžeeria ja Ukraina, Ungari ja Filipiinide, Kasahstani ja Kameruni vahel raske leida.¹² Vahel käsitleb Kaukaasiat, Kesk-Aasiat ja endist Jugoslaaviat *Kolmanda Maailma* barbaarsuse ja despotismi terminis tänane Lääne meedia, aga need käsitlelused kipuvad olema rohkem stereotüüpsete *asiaatlike* troopide kui postkoloniaalsuse tõsise käsitlemise moodi.¹³

Raske on teoretiseerida vaikust – s.o dialoogi puudumist praeguste postkoloniaalsete uuringute ja teadustöö vahel, mida kirjutatakse Kesk- ja Ida-Euroopa, Baltimaade, Kaukaasia või Kesk-Aasia kohta. Postkoloniaalse poole vaikimise üks põhjus on ajalooline tänuvõlg kolme maailma teooria ees. Kolme maailma teooria järgi on Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika Esimene, sotsialistlikud majandused Teine ja kõik, mis jääb üle – laias laastus maailma majanduslikult kõige nõrgemad riigid –, on vaikimisi Kolmas Maailm. Keskne kolme maailma teoorias, Lääne postkoloniaalsete uuringute otseses eelkäijas, on suur ja lugupidamist vääriv poliitiline pühendumine Kolmandale Maailmale. Pühendumise üks tahk on arusaadav tõekspidamine, et Kolmanda Maailma hädad on suures osas Esimese põhjustatud, millega on seotud vähem õigustatud tõekspidamine, et kõige parem alternatiiv oli Teise Maailma sotsialism. Kui suurem osa Teisest Maailmast 1989. ja 1991. aastal kokku kukkus, järgnes vaikus, mis on nii nähtav Shohatis, ja ilmselt on postkoloniaalsuse teoreetikutel seniajani raske tunnistada Teise Maailma postkoloniaalset dünaamikat. Peale selle on paljud postkolonialismi teoreetikud Ameerika Ühendriikides ja mujal olnud marksistid või tugevalt vasakpoolsed ja sellepärast jaburuse ni tõrksad tegema Nõukogude Liidust samassugust koloniaalset kurikaela nagu Prantsusmaast või Suurbritanniast.

Paljude postsovetliku sfääri uurijate tõrksust omapoolse sammu astumiseks – tunnistada, et olukorda oleks tulus analüüsida algselt näiteks Tanganjika peal välja töötatud postkoloniaalsete tööriistadega, – võib seletada mitme põhjusega. Mainin siinkohal kahte. Ühe põhjuse postkoloniaalsete perspektiivide vältimiseks toovad välja konkreetselt need postsovetlikud piirkonnad, kus peetakse end *eurooplasteks* – kõik need rahvad põhja ja lääne pool seda katkendlikku, lõhedega, *rassiliselt* ja usuliselt liigendatud joont, mis jätab ühele poole aserid, tšetšeenid, osseedid, kabardiinid, abhaaslased, tatarlased „ja teised niisugused“ (ühesõnaga *asiaadid*) ja teisele kõik grusiinlased, armeenlased, baltlased ja slaavlased (ehk *eurooplasted*). Tänu leiutatud joonele *Ida ja Lääne, Aasia ja Euroopa* vahel saab postsovetliku

11 Vt näit Austin; Scotto; Layton; Brower ja Lazzerini.

12 Haruldaste erandite hulka kuuluvad Pavlyshyn („Ukrainian Literature“ ja „Post-colonial Features“); Tottossy; Yekelchik; Lyons.

13 Selge näide on Kaplan („Balkan Ghosts“ ja „Ends“).

piirkonna Euroopa rahvaid veenda, et nende ja postkoloniaalsete filipiinlaste ja ghanalaste vahel, kes muidu võivad ehk öeldagi, et nad on samas olukorras, on põhimõtteline, lausa *rassiline* vahe.¹⁴

Terves postsovetlikus piirkonnas aga, mõlemal pool *Euroopa-Aasia* eraldusjoont, tõkestab postkoloniaalset kriitikat üks tegur veel: see on paraku piirkonna postkoloniaalsus. Nagu paljud kolonisatsiooniteoreetikud väitnud, on pikaajalise allutatuse üks tulemus allutatud rahvaste kompensatoorne käitumine. Niisuguse käitumise üks ilming on liialdatud iha autentse päritolu, tavaliselt müütiliste sugemetega kangelaslike ja puhaste esivanemate järele, kes valitsesid kunagi suuremat maa-ala kui see, kus elatakse praegu. Teine, mimikriks nimetatud ilming avaldub siis, kui allutatud rahvad hakkavad igatsema valitsenud kultuurivormi järele, mida pikka aega ühtaegu imetleti ja salati. Postkoloniaalses Indias oleks kõige raskem juhust täiesti anglitseerunud anglo-indialasest alam, kelle aktsent, kombed, kirjanduslikud ja spordihuvid karikeerivad olematut inglise härrasmeest.

Postsovetlikus ruumis avaldub postkoloniaalne kompensatoorne tõmme väga erinevalt, sest postkoloniaalne iha Riiasst Almatõni ei klammerdu mitte langenud Venemaast isanda, vaid sädeleva amereurooplasest metsalise külge, kes tungis sisse koos MTV ja Coca-Colaga. Kesk- ja ida-eurooplased liigitavad oma iha neile kunagi omase läänelikkuse *tagasitulekuks*. Igaühele, kes piirkonnas reisib, saab kiiresti selgeks, et see, mida nelikümmend aastat *Idablokiks* kutsuti, on tegelikult *Kesk-Euroopa*.¹⁵ Talle öeldakse, et Praha on Viinist lääne pool ja türklased peatasid ungarlased, ta on tunnistajaks järjest kummalisemaks minevale võistlusele Euroopa *geograafilise keskuse* tiitli peale. Pretendente sellele müütilisele, definitsioonist sõltuval aule leiab Makedoonia Skopjast Nida düünideni Leedus. Muidugi on neil Läände kuuluvuse kinnitustel oma põhjus, ainult et need *töötavad liiga palju*, kui laenata sõnu Shakespeare'ilt. Ühesõnaga, ma tahan öelda seda, et postkoloniaalne iha, tormamine, pea ees, läände, ära koloniaalse Vene tondi või haarde eest, on kaudsel kombel see, mis keelab postsovetliku piirkonna uurijate enamusel *lõuna* postkoloniaalsusele mõeldagi. Tagajärjeks on topeltvaikus.

*

Kirjatöö ülejäänud osas on mul kaks eesmärki. Esiteks, uurida Vene-Nõukogude ja Anglo-Franko (post)koloniaalsete suhete erinevusi, sest paralleelidele rõhudes tuleb teada ka

---

¹⁴ Erandiks on Ryszard Kapuściński "Cesarz" (1978), Etioopia keisri languse kroonika, mis oli Poolas populaarne vahetult ilmumise järel kui üldiselt allegooriana tajutud teos, mida annab rakendada Poola olukorrale. Tasub märkimist, et "Cesarz" tõlgiti kiiresti hispaania ja alles hiljem inglise keelde.

¹⁵ Nimetatud taassünni kohta vt varasematest Schöpflin ja Wood.

nende piire. Teiseks kaalun ma võimalust, kas artikkel, mis ei jäta ühtegi nurgatagust meie planeedil postkolonialismi ulatusest välja, ei paisuta postkoloniaalsust kategooriaks, mis on oma mahukuses analüütiliselt juba täiesti hambutu.

Esiteks siis Vene-Nõukogude ja Anglo-Franko erinevustest. Lääne kolonisatsiooni standardülevaadet pakuvad välja kolmeosalise taksonoomia. Kolonisatsiooni esimene tüüp on nii-öelda *klassikaline* kolonisatsioon, näiteks britid Keenias ja Indias või prantslased Senegalis ja Vietnamis. Sel puhul hoitakse endast alamaks peetud või Edward Saidi sõnul *orientaliseeritud* rahvast kauge, aga sellest hoolimata tugeva poliitilise, majandusliku, sõjalise ja kultuurilise kontrolli all. Kolonisatsiooni teist tüüpi kohtab näiteks Ameerika Ühendriikides, Austraalias ja Lõuna-Aafrikas, kus kolonisaatorid asuvad ümber ja teevad põlisrahvastest *Neljanda Maailma* alamad. Kolonisatsiooni kolmandat *standardtüüpi* võiks nimetada dünastiliseks, kus oma võimule allutatakse naaberrahvad. Meelde tulevad Ottomani ja Habsburgide impeeriumid, aga meenutama peaks ka edukamaid, näiteks Prantsusmaad oma kunagi nii mitmekesise kuusnurga sees, mis viis allutatud rahvaste kui niisuguste kadumiseni. Nii Ernest Renan kui Benedict Anderson on kirjeldanud seda mäletamise ja unustamise dünaamikana,¹⁶ protsessina, mida on meeldejäädvalt kirjeldanud Daniel Defoe oma 1701. aasta „Puhast tõugu inglases“ [*The True-Born Englishman*], millest ma siinkohal toon ära katkendi:

Kõik teised lääne-anglilite! jäid alla,
barbaarne rahvas jõhkralt käis ja tallas
Britanniat, kes kartis verist mөөka,
mis saare nurgast painutas ta looka.
Ja et me nime saame suurteelt kõik,
on vallutustest teada-tunda kõik.
Šotlased, piktid, Rooma alla jäid,
kõik anglosaksi nime alla käis,
ja nemad segasid nii hoolega,
et varasemast me ei kuule ka:
ei ole Roomat, ei Britanniat;
Wales proovis käänata türanniat,
ent rahvas vaiksemaks jäi ometi
ja ingliseks see ümber nimeti.
Oli, mis oli, paistab, see on saatus,
et olid, kes nad olid, – viimne vaatus
on olla puhast tõugu inglane.

(Defoe 1708: 15)

---

¹⁶ Renanile (vrd Anderson, ptk 11) kuulub kuulus tähelepanek, et rahvas peab unustama selle ajaloolise tooruse, mis ta ühtseks on vorminud (Renan 1990: 11).

Vene-Nõukogude koloniaaltegevus selle kolmeosalise *Lääne* taksonoomiaga hästi ei sobi. Dünastilise haarde mõistet saab Venemaa paljudele sammudele küll rakendada, kuid Vene dünastilist retoorikat võimendavad väited õdede-vendade kokkukuuluvusest nagu Ukraina ja Valgevene puhul või tagasinõudmised nagu Poola ajaloolise ülemvõimu või Saksa invasiooni puhul venekeelsetele aladele. Ka Balti riikide puhul, mida on ajalooliselt omavahel vahetanud suuremad sakslastest, skandinaavlastest ja slaavlastest naabrid, on ettekujutus kunagisest algsest autohtoonsusest, ürgsest puhtast eksistentsist ennekõike 19. sajandi herderlik väljamõeldis: ükski rahvas ei ole kunagi välja ilmunud niisama lihtsalt. Teiseks on ümberasujate ülemvõimu põliselanikkonna üle ka Vene-Nõukogude ajast. Euraasia põhjapiirkonna kohta annab sellest hiljuti ülevaate Yuri Slezkine'i „Arktilised peeglid“. Asja teine külg on Kasahstani ja Läti tänane elanikkond, millest suure osa moodustavad etnilised venelased;¹⁷ ka tänase Kesk-Aasia miljonit korealast võib võrrelda sisseveetud indialastega endises Briti Ida-Aafrikas. Kolmandaks ja viimasena leiab *klassikalist* koloniaalset ülemvõimu kaugete orientaliseeritud rahvaste üle (jälle nagu brittide oma Indias või prantslate oma Vietnamis) Venemaa 19. sajandi Kaukaasia ja Kesk-Aasia vallutustes. Siin aga erineb Venemaa juhtum Lääne standardmudelitest kahes mõttes: Venemaa ja tema koloniseeritute vahel ei ole ookeani ja Venemaad ei ole pikka aega liigitatud (ja ta ei ole end liigitanud ise) ei Idaks, ei Lääneks.

Esimest neist kahest kõrvalekaldest käsitleb esmalt Edward Saidi hilisem „Kultuur ja imperialism“, raamat, mis on suures osas pühendatud Prantsusmaa ja Suurbritannia koloniaalsetele tekstidele. Selgitades, miks ta Venemaad ei puuduta, kirjutab Said, et „Venemaa omandas oma imperiaalvaldused peaaegu eranditult lähikonnast. Erinevalt Suurbritanniast ja Prantsusmaast, mis läksid oma piiridest tuhandete miilide kaugusele teistele mandritele, neelas Venemaa alla maa ja rahvad, kes olid otse teisel pool piiri, mis liikus protsessi käigus järjest kaugemale ja kaugemale idasse ja lõunasse“ (Said 1993: 10). Nõutuks teeb seletuse juures mitte ainult see, et lähedus justkui *õigustaks* toorust, vaid ka *veele* omistatud kummaline ülilusikkus. Kui mõelda Marseille'ist Alžiiri purjetamise lihtsusele või üldiselt meeldivate reisile Londonist Kairosse, teeb nõutuks, miks palju rängem teekond Moskvast Taškenti – milleks kulus enne 19. sajandi koloniaalsete Kesk-Aasia raudteede avamist kuid ja läbida tuli üle tuhande kilomeetri kõrvetavalt kuumi stepi- ja kõrbealaid – on arvatud *lähikonnaks*. Lähedal oleva jäävaba ookeani puudumine Venemaa probleem ju oligi ja tema laienemine – Baltikumi, Krimmi, Pärsia lahte ja viimaks Vaikse ookeani kaldale – oli suures osas ilmne katse veele lähemale saada.

---

17 Rahvastiku selle osa tähelepanuväärne produkt on postkoloniaalne Mihhail Barošnikov, sündinud 1948. aastal Riias vene perekonnas (tema isa oli kõrgem sõjaväeametnik, kes pärast Läti reannekteerimist Riiga saadeti). Käinud 1974. aastal Nõukogude Liidust põgenemise järel seal ainult korra (1997. aastal), sõitis Barošnikov Riiga, mitte Moskvasse või Peterburgi. Ta on end Venemaal „alati külalisena“ tundnud, kuigi nimetas oma vanemaid Riia „okupantideks“. „Kohe, kui ma Läti pinnale astusin,“ ütles ta külaskäigu ajal, „sain aru, et siin pole minu kodu kunagi olnud“ (Acocella 1998: 44).

Laialtlevinud lähikonna müüti on tõenäoliselt mõjutanud Venemaa eeldatav Euraasia iseloom – ettekujutus (millega on läbi aegade olnud nõus nii venelased kui mittevenelased), mille järgi ei ole Venemaad ammu ajast peale liigitatud ei euroopalikuks ega *asiaatlikuks*, vaid ta jääb kuidagi vahepeale, eriti sellepärast, et Venemaa on (Lääne-)Euroopast primitiivsem.¹⁸ Olgu selle kummalise, tõestamatu, kontinentaalsele essentsialismile rajatud idee tõlevastavusega, kuidas on, Vene kolonisatsiooni analüüsimisel sunnib see jällegi Lääne mudelitest kõrvale kalduma. Vastab tõele, et 19. sajandi Venemaa tung lõunasse, Kesk-Aiasse, peegeldab Briti rüüsterekti Indiast põhjapoolle. Need olid selgelt teineteisega võistlevad sammud. Pruugib vaid huvi pärast vedada näppu piki Afganistani kirdeosa Vākhāni orgu, mis on kakssada miili pikk ja kõige kitsamast kohast kümme miili lai, et näha, kuidas imperiaalsed ettevõtmised põimuvad. 19. sajandil, kui venelased ja britid teineteise võidu Pamiiri kõrgahelikke kaardistavad – mida kirjeldab hästi Rudyard Kiplingi romaan „Kim“, mida loetakse küll üldiselt ainult Briti kolonisatsiooni dokumendina –, kardeti kolonisaatorite mõjusfääride kattumist. Seega kanti 1893. aastal kaartidele kitsas eraldusriba, kuni Hiinani ulatuv Vākhāni koridor – Vene-Briti mõtte puhtkoloniaalne väljamõeldis –, mis tunnistati Afganistani emiiri valduseks ja on selleks jäänud tänase päevani.

Ja ometi ei ole venelaste tungimine lõunasse ja idasse (Kesk-Aiasse), põhja ja läände (Baltimaadesse) selgest seosest hoolimata sama, mis brittide üle mere minek Indiasse. Kusjuures britid ei jäljendanud kedagi teist peale iseenda, venelased aga jäljendasid prantslasi ja britte, kellest nad end jällegi ammu ajast peale kultuuriliselt madalamaks pidasid. 19. sajandi lõpus oli koloniaalvalduste laiendamine Euroopa klubisse kuulumise liikmemaks, ja see oli Venemaa pilet. Tuletame meelde kirjatöö esimest motot Tšehhovilt: „Peale mineviku Austraalia ja Cayenne'i on Sahhalin ainuke koht, kus saab tundma õppida kurjategijate kolonisatsiooni; sellest on huvitatud kogu Euroopa, aga meile pole teda vaja?“ (Chekhov 1967: xix). Tšehhov täheldas seda 1890. aasta 9. märtsi kirjas, mis on kirjutatud kuus nädalat enne teeleasumist etnograafilisele ekspeditsioonile Sahhalinile, saarele, mis on Euraasia ranniku lähedal Vaikses ookeanis. Pange tähele, et Tšehhov mitte üksnes ei näe Euroopas kolonisatsiooni standardit, vaid annab ühtlasi mõista, et *meie*, venelased, Euroopasse ei kuulu.

Vene koloniaalkogemus erineb Prantsuse või Briti omast siiski ka väljaspool seda, Lääne eeskujul ette võetud koloniaalset avantüüri, veel ühes mõttes: kättemaksu või tegelikult tagasipöördumise retoorika poolest. Mitu sajandit tagasi oli Moskoovia mongolite vasallriik ja Kesk-Aasia khaanidel oli eurooplastest orje 19. sajandini välja. Nende jaoks, kes pidasid venelasi lõuna- ja idapoolsetest naabritest erinevaks, oli Kesk-Aasia koloniseerimine seega

---

¹⁸ Seisukohta on propageerinud Venemaa haritlased ja kirjandusliikud liikumised, s.h eurasianism (Riasonovsky; Trubetzkoy „Legacy“ ja „Pan-Eurasian Nationalism“) ja sküüdi-teooria (Zamjatin).

kättemaks. Aga need Vene eurasianistidest ja sküüditeooria pooldajatest Lääne-Euroopa russo-orientalistideni välja, kes arvasid, et Venemaa juba pooleldi on *asiaatlik*, nägid Venemaa-poolses Kesk-Aasia koloniseerimises *tagasipöördumist*. Siin on George Curzon, tema enese hinnangul Euraasia asjatundja, Briti asevalitseja Indias aastatel 1899–1905 ja Poola-Nõukogude 1919. aasta piirijoone tõmbaja, oma 1899. aasta raamatus „Venemaa Kesk-Aasias“:

[Venemaa-poolne] Kesk-Aasia vallutamine on orientaalaste vallutamine orientaalaste, sugulashingede vallutamine sugulashingede poolt. See on kõva metalli segamine pehmeaga, aga see ei ole ebapuhta puhastamine puhtama elemendiga. Barbaarse Aasia üle ei saavutanud võitu tsiviliseeritud Euroopa. Tegemist ei ole 19. sajandi kommete ja moraali ristsõjaga, vaid barbaarne Aasia pöördub tsiviliseeritud Euroopas viibimise järel tagasi oma vanadele radadele, et võtta tagasi oma sõbrad ja sugulased (Curzon 1889: 372).

Pöletikulistest liigitustest pakatava ja kindlasti mitte ainult brittide kavandatud olukorra keerukust illustreerib võib-olla kõige paremini lõik Mihhail Lermontovi 1840. aasta romaanist „Meie aja kangelane“, mille tegevus toimub 1830. aastatel Kaukaasias ja räägib Vene sõjaväelastest, kes on saadetud valvama koloniaalset rahu. Kuigi suures osas on romaan klassikaline euroopalik seltskonnalugu ja *Kaukaasia hõimude* rahustamine on mõeldud ainult taustaks, tuleb suure Nigeeria romaania kirjaniku Chinua Achebe õpetuse järgi (Achebe 1988: 12) niisuguseid lugusid lugeda tähelepanelikult nende perspektiivist, keda esitletakse metslaste, peaaegu ebaolulise dekoratsioonina. Ühes kohas hüppab Lermontovi vihane antikangelane Petšorin metsas põõsa tagant välja ja ehmatab hapra vürstitar Mary ratsaseltskonda:

„*Mon dieu, un circassien!*“ [„Mu jumal, tšerkess!“] karjatas vürstitar hirmunult. Et teda oma arvamusel täielikult loobuma panna, vastasin ma prantsuse keeli, kergelt kummardades: „*Ne craignez rien, madame. Je ne suis pas plus dangereux que votre cavalier.*“ [„Ärge kartke, preili – ma pole hädaohtlikum kui teie kavaler.“] (Lermontov 1966: 114)¹⁹

Siin pakuvad huvi mitu momenti, mis kõik seavad kahtluse alla võimaluse tõlgendada tuntud teksti nii, nagu oleks Venemaa *ainus* suurvõim. Algus on klassikaline: asiaatlik tšerkess – nagu kongolased Joseph Conradi „Pimeduse südames“ – liigitatakse hirmuäratavaks. Aga siis võtab venelane Petšorin tšerkešši identiteedi *omaks* kui kodanluse- ja võimuvastase, võib-olla *superveneliku* romantilise metslase maski. Lõpuks kasutavad nii Petšorin kui vürstitar Mary asja arutamiseks Venemaa eliidile tavalist Lääne-Euroopa keelt. Oluline on, ja see on vene pika kirjandustraditsiooni juures läbiv, et prantsuskeelne osa venekeelses tekstis kirjutatakse *ladina* tähestikus – see viisakusavaldus on täiesti tavaline kultuuriliselt subal-

19 Mihhail Lermontov. Meie aja kangelane. Tõlkinud Väino Linask. Tallinn: Eesti Raamat 1976, lk 80–81.

ternses Vene kontekstis, millele ükski Lääne kirjandus ei vasta isegi otseselt laenatud mõistete puhul nagu *непечтпоўка*.²⁰ Venemaa suhted oma koloniaalvaldustega idas ja lõunas ning kultuurisuhted Läänega on niisiis üksjagu komplitseeritud.

Kui Venemaa oma koloniaalsed ettevõtmised endast läände suunab, on olukord täiesti teine; ma pean siinkohal ennekõike silmas Teise maailmasõja järgset Nõukogude ekspansiooni lühikest aega iseseisvad olnud Balti riikidesse, Poolasse, Ungarisse, Tšehhoslovakkiasse, Rumeeniasse ja Bulgaariasse. Vene-Nõukogude koloniaalvõim hoidis Kesk- ja Baltikumi-Euroopa rahvaid umbes 1948. aastast kuni 1989. või 1991. aastani oma kontrolli all kõige klassikaliseimate vahenditega: iseseisva võimu puudumine, reisimispiirangud, sõjaline okupatsioon, konverteeritava raha puudumine, siseriikliku majanduse allutamine valitsevale riigile, kohustuslik haridus koloniseerija keeles. Muidugi võib neid juhtumeid kirjeldada *dünastilistena*, sest Venemaa oli seal, eriti Poolas ja Baltikumis, varemgi olnud ja läinud, nagu poolakad, leedulased jt olid tunginud Venemaale. 1948. aastaks ei ole aga dünastilise kolonisatsiooni kategooria enam teatud mõttes kasutatav: vahetult Esimese maailmasõja järel, kui loodi uued, iseseisvad ja üldjuhul etnilisel põhimõttel rajatud riigid, nagu Soome, Eesti, Leedu, Läti, Ungari, Tšehhoslovakkia ja uuesti moodustatud Poola, olid 19. sajandi orgaanilise rahvusriigi ja rahvusliku *taassünni* ideoloogiad Euroopa-siseste impeeriumide lõpuga kulmineerunud. Nii et vähemalt psühholoogilises mõttes oli Euroopa dünastiline ajastu läbi. Võib-olla tänu usule iseseisvasse rahvusriiki pidasid Leedu metsavennad partisaanisõda KGB vastu ka veel 1956. aastal viimse vastupanuni välja, justnagu need jaapani sõdurid troopilises džunglis, kes ilmusid välja alles kahekümne kuue aasta eest.

Niisiis, kui Vene-Nõukogude kogemust *dünastilise* kolonisatsiooniga hästi iseloomustada ei saa, on minu arvates kasulik mõelda Baltikumist ja Kesk-Euroopa riikidest kui omaette *neljandast* juhtumist, mida ma nimetaksin *kultuuriliselt tagurdavaks koloniseerimiseks*. Jällegi, standardne Lääne ettekujutus koloniseerimisest seob selle alati orientaliseerimisega,²¹ isanda käsitledes koloniseerituid passiivse, ajalootu, feminiinse või barbaasena. Vene-Kesk-Euroopa kolonisatsiooni puhul on suhe aga vastupidine, sest Venemaad on sajandeid kindlasti kannustanud hirm või usk, et tema on Läänest kultuuriliselt mahajäänud. *Mittel*-Euroopa pealinnad, olgu Budapest, Berliin või Praha, on Venemaalt nähtuna niisiis vähemalt mõne meelest koloniaalsed *kingitused*, mitte koormad, mida okupant peaks *tsiviliseerima*. Baltlased ja kesk-eurooplased omakorda pidasid kolonisaatoritest venelasi-sovette sageli *asiaatideks*. Teise maailmasõja viimastel päevadel näiteks masendas Stalinit see, et Saksa väed andsid läänerindel Ameerika ja Briti sõjajõududele suhteliselt kergesti alla, samas kui idarindel

20 S.o *perestroika*. Olen ladina tähestiku kasutamisega viivitanud, et oma mõtet alla kriipsutada.

21 Või afrikaniseerimise, latiniseerimise või mõne muu Lääne klassikalise *teisestamise* ja enesekonstrueerimise vormiga. Vt üldiselt Trouillot ja Trubetzkoy „Europe“.

võideldi meeleheitlikult, et vältida Nõukogude sõjavangi langemist. Hiljem kasutasid sovetid seda hirmu ära, paigutades Varssavi paktile rasketel aegadel Kesk-Euroopasse Kesk-Aasia väeosi.

Siinkohal on kasulik meelde tuletada, et Joseph Conrad, Lääne koloniaalsete marodöörirsemiste kõige sügavam ülestähendaja, sündis poolakana venelaste valitsetud Ukrainas 1857. aastal, mida tema isa nimetas „moskoviitide ikke kaheksakümne viiendaks aastaks“ (Najder 1984: 11). Kuigi Conradi uurijad on põhjalikult uurinud tema elu nii Poolas kui maailmakolooniates, saavad nende uurimustulemused harva kokku. „Pimeduse süda“ (1899), Conradi tuntuim koloniaalse kokkupuute lugu, näikse keskenduvat Kongo eeldatavale läbitungimatusse, aga kõige loetamatum tekst, mida Conrad loo käigus mainib, on vene keeles ehk jutustaja sõnul „salakirjas!“ (Conrad 1995: 66)²² kirjutatud raamat. Romaanis „Lääne silme all“ (1911) tunnistab jutustaja, keeltespetsialist, inglane, või õigemini keegi, keda „kutsuti inglaseks“ (Conrad 1985: 192), et kuigi ta omandas vene keele lapsena, tunneb ta Venemaa ees „sügavat euroopalikku võõristust“ (samas, 198). Kasutades keelt, mis on rabavalt sarnane sellega, millega ta kirjutab Kongost, nimetab Conrad selles loos Venemaad „tatari vallutuste orjuse“ ohvriks (samas, 164), „Vene elu sügavuste hiiglasliku varju [---] nagu läheneva ööpimeduse“ heitjaks (samas, 210) ja „Lääne-Euroopa kogemusele arusaamatuks“ maaks, mida koormab tema „idapiiride segane mõõtmatuse“ (samas, 322). Seega võib põhjendatult väita, et on olemas seos Conradi Lääne koloniaalse kokkupuute meisterliku, lahkavamusi sünnitava kirjelduse ja tema kasvatusel ning iseenda eluaegse identifitseerimise vahel Venemaa poolt koloniseeritud Poolaga, kus ta sündis.

Küsimused Euroopa nihkuvast, ida-lääne astendatud piirist on tohutult keerulised, post-sovetliku postkoloniaalsuse puhul eriti. Viimasel ajal on sellega historiograafiliselt tegelnud Larry Wolff (“Inventing” ja „Voltaire’s Public“) ja Milica Bakić-Hayden. Neid küsimusi on konkreetselt Balkani maade kohta küsinud kahes suurepärases Saidist mõjutatud uurimuses Maria Todorova ja Vesna Goldsworthy, ja kahes selgelt postkoloniaalses väitekirjas Nikola Petković ja Dubravka Juraga. Kõik nimetatud tööd näitavad, mil määral on Ida-Euroopa ja Balkani maad eriti – kes on sajandeid elanud igast suunast, rohkem küll Ottomanide ja Habsburgide kui Vene-Nõukogude poolt tulnud kolonisatsioonilainete all – naasnud oma varasema saatuse, Lääne algse Kolmanda Maailma juurde ja endale lähimasse kvaasioorientaalsesse ruumi. Suur Nigeeria kirjanik Chinua Achebe on tänu oma koloniaalsele haritusele sellest hästi teadlik. Nagu öeldud käesoleva kirjatöö viimases motos, mis on võetud Achebe kuulsast esseest Conradi „Pimeduse südame“ kohta, pidas 19. sajandi inglise arusaamine Bulgaariat „Belgia kuningas Leopoldi Kongo“ psühholoogiliseks vasteks, millele Achebe on

---

²² Joseph Conrad. Pimeduse süda. Tõlkinud Leo Anvelt. Tallinn: Ajalehtede-Ajakirjade Kirjastus 1963, Loomingu Raamatukogu, nr 36–37, lk 78.

lisanud üldistava „kus iganes“.²³ Selle kõrval on *Ida/Lääne* teemat võrdlevalt, kuigi mitte otsesõnu postkoloniaalselt, käsitlenud veel Michael Ignatieff, Ryszard Kapuściński ja Timothy Garton Ash. Kirjutada on veel palju või õigupoolest, palju on värskelt kirjas selle kõite teistes peatükkides.

*

Lõpetuseks teen ma lühikese kokkuvõtte sellest, mis jäi siinsest kirjatööst välja, ja vastan küsimusele, kas *postkoloniaalne* saab olla sidus mõiste, kui see hõlmab kogu planeeti. Artikli kõige suurem väljajäte on seotud minu kitsa keskendumisega konkreetsetl sovetlikule (vastandina Vene) kogemusele aastatest 1917–1991 ja selle liiga lihtsustatud rakendusele korratud *Vene-Nõukogude* fraasis. Kõikide aruannete järgi taotles Nõukogude Liit midagi sootuks erinevat Vene impeeriumist, mille järglane ta oli: selle asemel, et end impeeriumiks kuulutada, käidi välja mitmekihiline liiduvabariikide *vabatahtlik* liit. Kuigi rangelt marksistliku-leninliku käsitluse järgi pidid rahvuslikud identiteedid *homo soveticus*'es viimaks lahustumata, arendasid Lenin ja tema rahvasajade komissar Jossif Stalin „vormilt rahvuslikku, sisult sotsialistlikku“ käsitlust, mis pakkus alternatiivi maailma senistele imperiaalsetele, koloniaalsetele, kastipõhistele, universalistlikele ja sulatuspoti-ideoloogiatele. Seega, otsustades, kas sovetid olid kolonisaatorid, tuleb kaaluda mitut küsimust. Need, kes iseloomustaksid Nõukogude eksperimenti mittekoloniaalsena, võivad muule lisaks osundada Nõukogude Liidu soovile vabastada oma töötavad massid; paljude etniliste venelaste privileegide kaotamisele idas ja lõunas; paljude liiduvabariikide keelte toetamisele; tehaste, haiglate ja koolide arendamisele; Kesk-Aasia naiste vabastamisele haaremist ja loorist; Kolmanda Maailma kolonialismivastase võitluse toetamisele, mis on aastatel 1923–1991 otseselt Nõukogude eksperimentiga seotud; ja tõsiasi, et mingi väike osa Nõukogude mõjusfääri mittevenelastest bolševistlikku režiimi ka soovis.

Need, kes väidavad, et sovetid olid lihtsalt teistmoodi seadistatud kolonistid, võiksid, jällegi muule lisaks, osundada mittevenelastest rahvaste massilisele ja meelevaldsele ümberpaigutamisele; varasemate arvukate ebamääraste identiteetide äraspidiselt sovetlikule rahvuslikule „määratlemisele“ ja sellega seotud Usbeki-Kirgiisi-Tadžiki piiri moonutavale läbipõimimisele, mis garanteeris etnilised konfliktid; miljonite Kasahstani nomaadide genotsiidsele ümberasustamisele 1929.–1934. aastani; pealesunnitud monokultuurile kogu Kesk-Aasias ja sellele järgnenud Araali mere ökoloogilisele katastroofile; varem iseseisvate Balti riikide taasokupeerimisele 1940. aastal; iga liiduvabariigi tähtsuselt teise mehe muutumatule

---

23 „Image“ 10. Kommentaarid sain Achebet telefonitsi intervjuuerides. Bulgaaria õuduste kohta vt Gladstone; Butler-Johnstone; Shannon.

vene rahvusele; Venemaa Kolmanda Maailma poliitika vältimatult Moskva keskusest määratud suunale; ja 1956. aasta Budapesti ja 1968. aasta Praha tankidele. Mõlemat väidet komplitseerib see, et Nõukogude Liit ja tema eelkäija Vene impeerium teotasid nii etnilisi venelasi kui mittevenelasi sageli ühtviisi (Stalin oli muidugi küll grusiinlane) ja NSVL halvustas mitu kümnendit eriti põhjalikult just vene identiteeti. Vähe sellest, nagu kõik lugejad Baltikumis teavad, oli Nõukogude koloniaalelu väga mitmekesine; tšuvaššide ja eestlaste kogemus vaevalt et kattub. Kas kõikide nende küsimuste kogutulemus – millest igaühel on oma komplitseeritud bibliograafia²⁴ – on *koloniaalsuse* mingi variant, mille tagajärjeks on *post*? Usbekistani, Leedu või Ungari perspektiivist tuleks vastata jaatavalt.

Mis puutub *postkoloniaalsuse* mõiste inflatsiooniohtu – Lääne teaduses on see meeletult mitmetine niigi, ulatudes finantsaruandlusest keskajani ja merearheoloogiast piiblieni,²⁵ nii et paneb imestama, kuidas püsis see koos isegi enne Nõukogude mõjusfääri sissearvamist –, siis tunnistan, et mõistete mahtu laiendades on olemas oht, et kaob nende analüütiline jõud. Pole erilist mõtet näiteks käia mõistena välja *värviline*, kui värviline on kogu maailm. Või ikkagi ei ole? Lõpetuseks tahan ma niisiis kaitsta postkoloniaalsuse avardamist tohutu post-sovetliku piirkonna sissearvamisega. Ennekõike teen ma seda sellepärast, et Venemaa ja hiljem Nõukogude Liit teostasid viiekümnest paarisaja aastani suurel osal maakerast jõuliselt koloniaalvõimu, mis on praeguseks suures osas kadunud, ja see on ilmselgelt mõjutanud postkoloniaalsete-postsovetlike rahvaste kirjandust ja kultuuri, koloniseerijast Vene oma kaasa arvatud. Muidugi, nagu ma olen öelnud, erinesid Vene-Nõukogude ülemvõimu konkreetset moodused ja nende postsovetlikud järelkajad Anglo-Franko juhtumite standardist. Aga samas jällegi, kui Lääne postkoloniaalsel uurimissuunal tõsta esile Anglo-Franko juhtumeid kui kolonisatsiooni standardit ja nimetada Vene-Nõukogude kogemusi *kõrvalekaldeks*, nagu ma seni olen teinud, tähendab see Lääne või Anglo-Franko maailma juba aegunud tsentraalsuse väära põlistamist. On aeg, arvan mina, see traditsioon murda.

Mis puutub postkoloniaalsuse universaliseerimisse, lõpetaksin ma järgmise ettepanekuga. Tuletage meelde seda mõttelist maailmakaarti, mille ma palusin lugejatel Ella Shohati geograafia peale joonistada. Shohati tähistajad joonistasid Esimese ja Kolmanda Maailma kaardi, millele ma lisasin Teise Maailma Nõukogude osa. Nüüd võiks Hiina ka juurde panna, sest Hiinat on nahutanud mongolid, mandžud, jaapanlased ja britid ja täna valitseb ta imperiaalselt-koloniaalselt Tiibeti ja suure turgi-islami Xinjiangi-Uiguuri autonoomse piirkonna

---

24 Viimase aja töödest muutuval maastikul vt Motyl; Suny; Lazzerini; Mesbahi; Slezkine („USSR“), Brubaker; Khalid.

25 Vt vastavalt Chua; Cohen; McGhee; Sugirtharajah.

üle.²⁶ Aga isegi pärast nende piirkondade märgistamist *postkoloniaalsena* jäävad mõned väiksemad alad tähistamata. Ainult et need alad, tänu oma vähesusele vähemalt, ei jää ülemaailmsest (post)koloniaalsusest väljapoole, vaid on *sellega seotud*. Ma räägin siin näiteks loodud puhverriikidest, nagu Nepaal, ülalmainitud Afganistan, Iraan ja kunagine kolonisaator Türgi, mille ajalooline vabadus Lääne ja Vene-Nõukogude ülemvõimust on osaliselt seotud Oktsidendi-Vene kalkulatsioonidega. Ja kui nüüd need ka juurde panna, võib lugeja õigusega huvi tunda, mis siis veel on nimetamata. Jaapan, näiteks. Teadlikust valikust pikas eraldatuses elanud Jaapan vältis 19. sajandi Euroopa võimude ülemaailmset hegemooniat saatuse ironia korras programmilise läänestumisega: Prantsuse maavägi, Briti merevägi, Madalmaade linnaehitus, Saksa valitsusmudel ja Ühendriikide haridusvõrk. 20. sajandi Jaapan pidi võitlema venelaste ja iseenda kahetsusväärsete koloniaalsete rüüsteretkedega, millele järgnes Ühendriikide totaalne sõjaline okupatsioon. Kas Jaapan, mis tuleb postkoloniaalsust käsitledes jutuks haruharva, jääb (post)koloniaalsusest dünaamikast välja? Ja mida teha teoreetiliselt Fidži saarte, Lääne-Sahaara, Ameerika indiaanlaste reservaatide, Mauritiuse, Kurdistani, Kaliningradi või Kuubaga?

Koloniaalsusest on üksjagu räägitud ka afro-ameerika traditsioonis. W.E.B. Du Boisist Malcolm X-ini välja on vaieldud selle üle, kas aafriklastest ameeriklasi võib ka nagu teisi värvilisi inimesi kogu maailmas nimetada koloniaalseteks. Aafriklastest ameeriklaste kaasatusest on tõepoolest olemas 1930. aastate vastastikune vahetus Nõukogude Kesk-Aasiaga.²⁷ Postkoloniaalse teooria üks varasemaid olulisi tekste, Albert Memmi 1957. aasta „Portrait du colonisé” oli oma ingliskeelses versioonis pühendatud „Ameerika neegrile / kes koloniseeris ka”. Arnold Rampersad, koloniaal-Trinidadis sündinud suur ja üldiselt tsentristlik kirjandus-teadlane, on hilisemast ajast ja tema on ühes oma ülevaates universaalse afroameerika luule mõistest mõelnud jõuliselt ja pikemalt poeetilisele mõjule, mis on „niisugustel koloniaalsetel suhetel, mis valitsevad Ameerika Ühendriikides musta- ja valgenahaliste vahel”

---

26 Vt Adas. Hiina ja postkoloniaalsuse otsest käsitlust vt Ning, kes on standardteooriatest äärmiselt sõltuv ega ütle häbiväärselt sõnagi Tiibeti ega Xinjiangi-Uiguuri piirkonna kohta; Ning ja Xie; M. Xie; S. Xie. Tiibeti ajalooliselt avara Kolmanda Maailma toetamise kohta vt „Report”. Siinkohal märgin, et kõik suurvõimud katsetavad-detoneerivad oma tuumarelvil eranditult ainult oma post- või endokoloniaalsetel territooriumidel, sealhulgas Hiina (Lop Noris Xinjiang-Uiguuris), NSVL (Kasahstanis, Novaja Zemljal ja Artikas), Ameerika Ühendriigid (Nevadas, Vaikse ookeani lõunaosas, Amchitka saarel, Aleuudi saarestikus), Prantsusmaa (1960 Alžeerias, Vaikse ookeani lõunaosas) ja Suurbritannia (1952–56 Lääne-Austraalias). 1980. aastate kasahhide-shoshone’ide ühine tuumavastane liikumine Nevada-Semipalatinsk illustreerib hästi ülemaailmset endokoloniaalset vastupanu.

27 Vt näit varase Bunche artiklit „Marksism ja neegriküsimus” või Hughesi 1934. aastal Moskvas avaldatud raamatut „A Negro Looks at Soviet Central Asia”, kus käsitletakse Nõukogude Kesk-Aasia rahvaid kui oma lõunapoolsete *värviliste* Ameerika puuvillakasvatajatest vendade vabanenud vasteid. Vrd Moore. Afrodiasporaa lõikumistest Nõukogude/koloniaalsuse küsimustega vt Blakely; Von Eschen; Padmore; ja Ungaris 1956. aastal vt C.L.R. James (Lee, Chalieu, Johnson).

(Rampersad 1981: 2). Lisaks nimetatud *endokoloniaalsetele* situatsioonidele²⁸ on väidetud ka näiteks seda, et isegi 19. sajandi saksa rahvuslik identiteet sõltus suuremate koloniaalsete ettevõtmiste puudumisel suuresti sakslaste kujutluslikust osavõtust oma inglise, hollandi, prantsuse ja hispaania naabrite imperiaalsetest vallutustest.²⁹

Kokkuvõtteks: viimase kaheksa aasta koloniaalsed kokkupuuted maailmas – Dakarist Kolkata, Samarkandist Jamaica, Skopjast Tallinna või Vladivostokist mööda *pikka* teed Seattle'ini³⁰ – olid nii ülemaailmsed, laia levikuga ja oma mitmekesisuses standardiseeritud, et tänaseks on iga maailma inimene ja iga kirjandus nendega seotud kas neo-, endo- ja eks-, post- või non- kujul. Selle tähelepaneku ajal, nagu siinses kirjatöös arvatud, tuleks ümber sõnastada nii postkoloniaalsete kui postsovetlike uurijate seisukohad mitte niivõrd selleks, et aidata otsustada, kes X-asupaik „on või ei ole postkoloniaalne” – tegemist ei ole ontoloogilise kirjatööga –, vaid et sundida end küsima, kas postkoloniaalne hermeneutika ei võiks rikastada tööd X või Y või Z maa ja kirjanduse uurimisel. Kokkuvõtteks: uue aastatuhande algusaastate koloniaalne vahekord, olgu see milline ja kus tahes, ei ole seega teoreetiliselt mittemidagiütlevalt lai ega teatud klassi või rahvaste asumaa omand üksi, vaid saab pigem niisama fundamentaalseks identiteedi kategooriaks maailmas nagu rass, klass, kast, vanus ja sugu.

Tänu sõnad

Artikkel ilmus esmalt 2001. aasta jaanuaris PMLA [*Publications of the Modern Language Association of America*] globaliseeruva kirjandusteaduse erinumbris (vol. 116, no. 1, lk 111–128); käesoleva kogumiku jaoks on autor seda täiendanud.

Esialgne idee artikli kirjutamiseks tekkis Macalesteri rahvusvaheliste suhete teaduskonna arendusseminaril Budapestis 1995. aasta juulis. Osaliselt on seda ette kantud Tampere konverentsil Crossroads in Cultural Studies ja Avatud Ühiskonna foorumil Vilniuses 1996. aasta juulis, Aafrika Kirjanduse Assotsiatsiooni kohtumisel 1997. aasta märtsis, Taškendi Riikliku Ülikooli orientalistika instituudis ja Samarkandi Võõrkeelte Riiklikus Instituudis 1998. aasta oktoobris ja seminaril „Race in Europe”, mille korraldas Minda de Gunzburgi Euroopa Uuringute Keskus Harvardi ülikoolis 1999. aasta aprillis. Täna kõiki nende ürituste korraldajaid ja osavõtjaid.

28 Endokoloniaalse vastupanukirjanduse pöördpunktiks peetakse ogonist nigeerialase Saro-Wiwa kirjutisi.

29 Vt Zantopi ülevaadet Saksamaa *kujutletud* kolonialismist. Ma muidugi annan endale aru, et Saksamaal olid 1884–1914 Aafrikas omad kolooniad, murdosa sellest, mis oli Inglismaal, Prantsusmaal, Madalmaadel, Hispaanial, Portugalil ja Venemaal üle maailma.

30 Reisi kohta Vladivostokist San Franciscosse mööda lühikest teed vt kirgiisi kirjaniku Tšõngõz Ajtmatovi 1980. aasta romaani „Ja sajandist on pikem päev”, mida saab hoolimata selle galaktilisest haardest lugeda kui Lääne koloniaalsete raudteede vastast teost nagu Ousmane Sembène'i romaani „Les bouts de bois de Dieu”.

Tänuvõlglane olen ma ka paljude Macalesteri ja teiste Ühendriikide kolleegide ja Macalesteri tudengite ning Nicole Palaszi, Jennifer Evansi ja Eric Wirth'i ees. Uurimistööd toetas oluliselt International Research Exchange Board (IREX) ja American Council of Learned Societies/Social Science Research Council International'i 1998–99. aasta postdoktorantuuri stipendium; grandid sõiduks endisesse Nõukogude Liitu andis Wallace Foundation. Artikli pealkiri osundab Anthony Appiah üldisemale mõjule.

Kirjandus

- Achebe, Chinua** 1988. *An Image of Africa: Racism in Conrad's Heart of Darkness*. 1975. – *Hopes and Impediments: Selected Essays*. New York: Anchor-Doubleday, lk 1–20.
- Achebe, Chinua** 1997 = Achebe, Chinua. Telephone interview. 8 Nov.
- Acocella, Joan** 1998. *The Soloist*. *New Yorker* 19 Jan, lk 44–56.
- Adas, Michael** 1998. *Imperialism and Colonialism in Comparative Perspective*. – *International History Review* 20, lk 371–388.
- Ahmad, Aijaz** 1987. *Jameson's Rhetoric of Otherness and the 'National Allegory.'* – *Social Text* 17, lk 3–25.
- Ahmad, Aijaz** 1992. *In Theory: Nations, Classes, Literatures*. New York: Routledge.
- Aitmatov, Chingiz** 1988. *The Day Lasts More Than a Hundred Years*. [1980]. Trans. John French. Fwd. Katerina Clark. Bloomington: Indiana UP.
- Anderson, Benedict** 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Rev. ed. London: Verso.
- Appiah, Kwame Anthony** 1991. *Is the Post- in Postmodernism the Post- in Postcolonial?* – *Critical Inquiry* 17, lk 336–357.
- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin** 1989. *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures*. New Accents. Ed. Terence Hawkes. London: Routledge.
- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths, and Helen Tiffin**, eds. 1995. *The Post-colonial Studies Reader*. London: Routledge.
- Austin, Paul M.** 1984. *The Exotic Prisoner in Russian Romanticism*. – *Russian Literature* 16–18, lk 217–229.
- Bakić-Hayden, Milica** 1995. *Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia*. – *Slavic Review* 54, lk 917–931.
- Blakely, Allison** 1986. *Russia and the Negro: Blacks in Russian History and Thought*. Washington: Howard UP.
- Brower, Daniel R., and Edward J. Lazzerini**, eds. 1997. *Russia's Orient: Imperial Borderlands and Peoples, 1700–1917*. Bloomington: Indiana UP.
- Brubaker, Rogers** 1997. *Nationhood and the National Question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: An Institutional Account*. – *Citizenship and National Identity: From Colonialism to Globalism*. Ed. T. K. Oommen. New Delhi: Sage, lk 85–119.

- Brydon, Diana** 1990. The White Inuit Speaks: Contamination as Literary Strategy. – Past the Last Post: Theorizing Post-colonialism and Post-modernism. Ed. Ian Adam and Helen Tiffin. Calgary: U of Calgary P, lk 191–203.
- Buell, Lawrence** 1992. American Literary Emergence as a Postcolonial Phenomenon. – American Literary History 4, lk 411–442.
- Bunche, Ralph J.** 1995. Marxism and the ‘Negro Question.’ 1929. – Selected Speeches and Writings. Ed. and introd. Charles P. Henry. Ann Arbor: U of Michigan P.
- Burnley, David** 1992. The History of the English Language: A Source Book. London: Longman.
- Butler-Johnstone, H[enry] A[lexander]** 1876. Bulgarian Horrors, and the Question of the East. London: Ridgway.
- Chekhov, Anton** 1967. The Island: A Journey to Sakhalin. 1895. Trans. Luba Terpak and Michael Terpak. New York: Washington Square.
- Chua, Wai Fong** 1995. Postcoloniality, Accounting and Accounting Research. Working paper, School of Accounting, U of New South Wales.
- Cohen, Jeffrey Jerome**, ed. 2000. The Postcolonial Middle Ages. The New Middle Ages. New York: St. Martin’s.
- Conrad, Joseph** 1985. Under Western Eyes. [1911]. London: Penguin.
- Conrad, Joseph** 1995. Heart of Darkness. [1899]. London: Penguin.
- Curzon, George N.** 1889. Russia in Central Asia in 1889, and the Anglo-Russian Question. London: Longmans, Green.
- Defoe, Daniel** 1708. The True-Born Englishman: A Satyr. London (Black-Fryars): H. Hills.
- Dirlik, Arif** 1994. The Postcolonial Aura: Third World Criticism in the Age of Global Capitalism. – Critical Inquiry 20, lk 328–356.
- Fanon, Frantz** 1968. The Wretched of the Earth. [1961]. Trans. Constance Farrington. Introd. Jean-Paul Sartre. New York: Grove.
- Ghosh, Bishnupriya** 1998. The Postcolonial Bazaar: Thoughts on Teaching the Market in Postcolonial Objects. – Postmodern Culture 9.1. 18 Dec. 2000: http://muse.jhu.edu/journals/postmodern_culture/v009/9.1ghosh.html.
- Gladstone, W[illiam] E[wart]** 1876. Bulgarian Horrors and the Question of the East. London: John Murray.
- Goethe, Johann Wolfgang von** 1973. Some Passages Pertaining to the Concept of World Literature. – Comparative Literature: The Early Years—An Anthology of Essays. Ed. Hans-Joachim Schulz and Phillip H. Rhein. U of North Carolina Studies in Compar. Lit. 55. Chapel Hill: U of North Carolina P, 1–11, lk 227–228.
- Goldsworthy, Vesna** 1998. Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination. New Haven: Yale UP.
- Hechter, Michael** 1975. Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536–1966. Berkeley: U of California P.
- Huggan, Graham** 1993. Postcolonialism and Its Discontents. – Transition 62, lk 130–135.
- Hughes, Langston** 1934. A Negro Looks at Soviet Central Asia. Moscow: Co-operative Publishing Soc. of Foreign Workers in the USSR.
- Hulme, Peter** 1995. Including America. – Ariel 26.1, lk 117–123.

- Hutcheon, Linda** 1989. 'Circling the Downspout of Empire': Post-colonialism and Postmodernism. – *Ariel* 20.4, lk 149–175.
- Juraga, Dubravka** 1996. Literature, History, and Postcolonial Cultural Identity in Africa and the Balkans: The Search for a Usable Past in Farah, Ngugi, Krleža, and Andrić. Diss. U of Arkansas.
- Kane, Cheikh Hamidou** 1961. *L'aventure ambiguë*. Paris: Julliard.
- Kaplan, Robert D.** 1993. *Balkan Ghosts: A Journey through History*. New York: St. Martin's.
- Kaplan, Robert D.** 1997. *The Ends of the Earth: From Togo to Turkmenistan, from Iran to Cambodia: A Journey to the Frontiers of Anarchy*. New York: Knopf.
- Kapuściński, Ryszard** 1978. *Cesarz*. Warszawa: Czytelnik.
- Kapuściński, Ryszard** 1980. *El Emperador: La historia del extrañísimo señor de Etiopía*. Historia inmediata. Trans. María Dembowska. México: Siglo Veintiuno.
- Kapuściński, Ryszard** 1983. *The Emperor: Downfall of an Autocrat*. Trans. William R. Brand and Katarzyna Mroczkowska-Brand. San Diego: Harcourt.
- Khalid, Adeb** 1998. *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. Berkeley: U of California P.
- Kiberd, Declan** 1996. *Inventing Ireland*. Cambridge: Harvard UP.
- Kiberd, Declan** 1997. White Skins, Black Masks? Celtism and Négritude. – *Éire-Ireland* 31.1–2, lk 163–175.
- King, C. Richard**, ed. 2000. *Postcolonial America*. Urbana: U of Illinois P.
- Kipling, Rudyard** 1987. *Kim*. [1901]. Ed. and introd. Edward Said. London: Penguin.
- Krupat, Arnold** 1996. *Postcolonialism, Ideology, and Native American Literature. – The Turn to the Native: Studies in Criticism and Culture*. Lincoln: U of Nebraska P, lk 30–55.
- Lazarus, Neil** 1986. *Great Expectations and After: The Politics of Postcolonialism in African Fiction*. – *Social Text* 13–14, lk 49–63.
- Lazzerini, Edward J.** 1994. *Defining the Orient: A Nineteenth-Century Russo-Tatar Polemic over Identity and Cultural Representation. – Muslim Communities Reemerge: Historical Perspectives on Nationality, Politics, and Opposition in the Former Soviet Union and Yugoslavia*. Ed. Andreas Kappler et al. Durham: Duke UP, lk 33–45.
- Layton, Susan** 1994. *Russian Literature and Empire: Conquest of the Caucasus from Pushkin to Tolstoy*. Cambridge: Cambridge UP.
- Lee, Grace C., Pierre Chaliou, and J. R. Johnson [C. L. R. James]** 1958. *Facing Reality*. Detroit: Correspondence.
- Lermontov, Mikhail Y.** 1966. *A Hero of Our Time*. [1840]. Trans. Paul Foote. London: Penguin.
- Lewis, Martin, and Kären Wigen** 1997. *The Myth of Continents: A Critique of Metageography*. Berkeley: U of California P.
- Lyons, Shawn Thomas** 1999. *Uzbek Historical Fiction and Russian Colonialism, 1918–1936*. Diss. U of Wisconsin, Madison.
- McClintock, Anne** 1992. The Angel of Progress: Pitfalls of the Term 'Post-colonialism.' – *Social Text* 10.2–3 (31–32), lk 84–98.
- McGhee, Fred Lee** 1997. *Toward a Postcolonial Nautical Archaeology*. MA thesis. U of Texas, Austin.
- Memmi, Albert** 1957. *Portrait du colonisé, précédé du Portrait du colonisateur*. Paris: Buchet.

- Memmi, Albert** 1965. *The Colonizer and the Colonized*. [1957]. Trans. Howard Greenfield. New York: Orion.
- Mesbahi, Mohiaddin**, ed. 1994. *Russia and the Third World in the Post-Soviet Era*. Gainesville: U of Florida P.
- Moore, David Chioni** 1996. Local Color, Global 'Color': Langston Hughes, the Black Atlantic, and Soviet Central Asia, 1932. – *Research in African Literatures* 27.4, lk 49–70.
- Motyl, Alexander J.**, ed. 1992. *Thinking Theoretically about Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the USSR*. New York: Columbia UP.
- Najder, Zdzislaw** 1984. *Joseph Conrad: A Chronicle*. Cambridge: Cambridge UP.
- Ngugi wa Thiong'o** 1982. *Devil on the Cross*. [1980]. Trans. from the Gikuyu by Ngugi. Oxford: Heinemann.
- Ngugi wa Thiong'o** 1986. *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. London: Heinemann.
- Ning, Wang** 1997. Postcolonial Theory and the 'Decolonization' of Chinese Culture. – *Ariel* 28.4, lk 33–47.
- Ning, Wang, and Shaobo Xie**, eds. 1997. *China and Postcolonialism: A Special Section*. Introd. Ning and Xie. – *Ariel* 28.4, lk 7–72.
- Padmore, George**, in collaboration with **Dorothy Pizer** 1946. *How Russia Transformed Her Colonial Empire: A Challenge to the Imperialist Powers*. London: Dobson.
- Parry, Benita** 1987. Problems in Current Theories of Colonial Discourse. – *Oxford Literary Review* 9.1–2, lk 27–58.
- Pavlyshyn, Marko** 1992. Post-colonial Features in Contemporary Ukrainian Culture. – *Australian Slavonic and East European Studies* 6.2, lk 41–55.
- Pavlyshyn, Marko** 1993. Ukrainian Literature and the Erotics of Postcolonialism: Some Modest Propositions. – *Harvard Ukrainian Studies* 17, lk 110–126.
- Petković, Nikola** 1996. *The 'Post' in Postcolonial and Postmodern: The Case of Central Europe*. Diss. U of Texas, Austin.
- Prakash, Gyan** 1990. Writing Post-orientalist Histories of the Third World: Perspectives from Indian Historiography. – *Comparative Studies in Society and History* 32, lk 383–408.
- Prakash, Gyan** 1996. Who's Afraid of Postcoloniality? – *Social Text* 14.4, lk 187–203.
- Rampersad, Arnold** 1981. The Universal and the Particular in Afro-American Poetry. – *CLA Journal* 25.1, lk 1–17.
- Ray, Sangeeta, and Henry Schwarz** 1995. Postcolonial Discourse: The Raw and the Cooked. – *Ariel* 26.1, lk 147–166.
- Renan, Ernest** 1990. What Is a Nation? [1882]. – *Nation and Narration*. Ed. Homi K. Bhabha. Trans. Martin Thom. New York: Routledge, lk 8–22.
- Report** 1960 = Report of the Afro-Asian Convention on Tibet and against Colonialism in Asia and Africa. New Delhi: Afro-Asian Council.
- Riasonovsky, Nicholas V.** 1967. The Emergence of Eurasianism. – *California Slavic Studies* 4, lk 39–72.
- Said, Edward W.** 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon.
- Said, Edward W.** 1993. *Culture and Imperialism*. New York: Knopf.

- Schöpflin, George, and Nancy Wood**, eds. 1989. *In Search of Central Europe*. Cambridge, Eng.: Polity.
- Scotto, Peter** 1992. Prisoners of the Caucasus: Ideologies of Imperialism in Lermontov's 'Bela'. – *PMLA* 107, lk 246–260.
- Sembène, Ousmane** 1960. *Les bouts de bois de Dieu*. Paris: Le Livre Contemporain.
- Shannon, R. T.** 1975. *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*. 2nd ed. Hassocks: Harvester; Hamden: Archon.
- Sharpe, Jenny** 1995. Is the United States Postcolonial? *Transnationalism, Immigration, and Race*. – *Diaspora* 4.2, lk 181–199.
- Shohat, Ella** 1992. Notes on the 'Post-Colonial.' – *Social Text* 10.2–3 (31–32), lk 99–113.
- Singh, Amrijit, and Peter Schmidt**, eds. 2000. *Postcolonial Theory and the United States: Race, Ethnicity, and Literature*. Jackson: U of Mississippi P.
- Slemon, Stephen** 1990. Unsettling the Empire: Resistance Theory for the Second World. – *World Literature Written in English* 30.2, lk 30–41.
- Slezkine, Yuri** 1994a. *Arctic Mirrors: Russia and the Small Peoples of the North*. Ithaca: Cornell UP.
- Slezkine, Yuri** 1994b. The USSR as a Communal Apartment; or, How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. – *Slavic Review* 53, lk 414–452.
- Stratton, Jon** 1993. The Beast of the Apocalypse: The Postcolonial Experience of the United States. – *New Formations*, lk 35–63.
- Sugirtharajah, R. S.**, ed. 1998. *The Postcolonial Bible. The Bible and Postcolonialism*. Sheffield: Sheffield Acad.
- Suny, Ronald Grigor** 1993. *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union*. Stanford: Stanford UP.
- Zamyatin, Yevgeny** 1970. *Scythians. 1918. – A Soviet Heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin*. Ed. and trans. Mirra Ginsburg. Chicago: U of Chicago P, lk 21–33.
- Zantop, Susanne** 1997. *Colonial Fantasies: Conquest, Family, and Nation in Precolonial Germany, 1770–1870*. Durham: Duke UP.
- Todorova, Maria** 1997. *Imagining the Balkans*. New York: Oxford UP.
- Tottosy, Beatrice** 1995. Hungarian Postmodernity and Postcoloniality: The Epistemology of a Literature. *Trans. Aristide Melchiouna*. – *Canadian Review of Comparative Literature / Revue canadienne de littérature comparée* 22, lk 881–891.
- Trouillot, Michel-Rolph** 1991. Anthropology and the Savage Slot: The Poetics and Politics of Otherness. – *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Ed. Richard G. Fox. Santa Fe: School of Amer. Research P, lk 17–44.
- Trubetzkoy, N. S.** 1920. Europe and Mankind. *Trans. Kenneth Brostrom*. *Trubetzkoy, Legacy*, lk 1–64.
- Trubetzkoy, N. S.** 1927. Pan-Eurasian Nationalism. *Trans. Kenneth Brostrom*. *Trubetzkoy, Legacy*, lk 233–244.
- Trubetzkoy, N. S.** 1991. *The Legacy of Genghis Khan, and Other Essays on Russia's Identity*. Ed. Anatoly Liberman. Ann Arbor: Michigan Slavic.
- Trubetzkoy, N. S.** 1925. *The Legacy of Genghis Khan: A Perspective on Russian History Not from the West but from the East*. *Trans. Kenneth Brostrom*. *Trubetzkoy, Legacy*, lk 161–231.

- Von Eschen, Penny M.** 1997. *Race against Empire: Black Americans and Anticolonialism, 1937–1957*. Ithaca: Cornell UP.
- Waters, John Paul**, ed. 1996. *Ireland and Irish Cultural Studies*. – Introd. Waters. Spec. issue of *South Atlantic Quarterly* 95.1, lk 1–278.
- Watts, Edward** 1998. *Writing and Postcolonialism in the Early Republic*. Charlottesville: UP of Virginia.
- Williams, Patrick, and Laura Chrisman**, eds. 1994. *Colonial Discourse and Post-colonial Theory: A Reader*. New York: Columbia UP.
- Wolff, Larry** 1994. *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization in the Mind of the Enlightenment*. Stanford: Stanford UP.
- Wolff, Larry** 1995. *Voltaire's Public and the Idea of Eastern Europe: Toward a Literary Sociology of a Continental Division*. – *Slavic Review* 54, lk 932–942.
- Xie, Ming** 1997. *The Postmodern as the Postcolonial: Recognizing Chinese Modernity*. – *Ariel* 28.4, lk 11–32.
- Xie, Shaobo** 1997. *Rethinking the Problem of Postcolonialism*. – *New Literary History* 28, lk 6–19.
- Yekelchyk, Serhy** 1997. *The Location of Nation: Postcolonial Perspectives on Ukrainian Historical Debates*. – *Australian Slavonic and East European Studies* 11.1–2, lk 161–184.

Tólkinud Anne Lange